

Može biti rezultat zaoštavanja i »reprodukcije« arhaičnih odnosa zbog spomenutog nejednakog utjecaja novih oblika vlasništva. Iz istog uzroka ne treba uzimati za staleže ni mnogobrojne gradacije unutar slobodnih (a katkada i poluslobodnih) kod Langobarda i Anglosasa sve dotle, dok se ovi narodi još nalaze makar i na posljednjem stadiju barbarskog društva. Staleži nastaju tek tada, kada se barbarsko društvo »preporuča« u feudalno društvo. Zato možemo i moramo govoriti o postanku novih socijalnih grupa u krilu barbarskog društva, koje se kasnije formiraju u klase i staleže feudalnog društva (u takve grupe spadaju na pr. gazindi kod Langobarda, antrustioni kod Franaka, geziti i teni kod Anglosasa, ekonomski zavisni no lično slobodni kcerli kod istih Anglosasa — sve prethodnici budućih feudalaca i zavisnih seljaka). No ne možemo uzimati kao staleže stara rodoplemenska socijalna dijeljenja. Ova se dijeljenja katkada dugo još održavaju, produbljujući se i ostajući, no najčešće se pregrupiravaju u procesu formiranja klasa, u osnovi kojih je pretvaranje spomenutih oblika vlasništva u feudalno vlasništvo. Ovo pretvaranje se završava tek tada, kada se slobodni »radni ljudi« ili »proizvodni subjekti« (po terminologiji Marxa) počinju pojavljivati kao neposredni proizvađači, eksploatirani od feudalnih vlasnika.

B. Ljubobratović

K IZVJEŠTAJU O ISKAPANJU NEKROPOLE U BIJELOM BRDU

U Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 55., 1949., koji je izašao u siječnju 1951., objelodanjeno je nekoliko izvještaja o terenskim istraživanjima arheološkog obilježja, koja su bila izvedena pod pokroviteljstvom Akademije. Svaki od tih izvještaja zaslužuje po svom značaju poseban osvrt, međutim, ograničit ću se ovdje na izvještaj F. Ivaničeka, Istraživanje nekropole ranog srednjega vijeka u Bijelom Brdu.

Ovaj izvještaj obuhvata str. 111.—144., tab. I—XLIII, pet priloga tabli u bojama te tri priloga tehničke dokumentacije rada. Nažalost se mora ustanoviti, da čitav ovaj izvještaj nije pisan pregledno, i u njemu se pod imenom kulturne antropologije nastoji, na osnovi specifično arheološkog materijala, iskapanu nekropolu naučno prikazati i vremenski determinirati. To Ivaničeku nije moglo potpuno uspjati zato, što nije provedena dovoljna tipološka analiza i vremenska klasifikacija svega iskapanog arheološkog materijala, a pogotovu zbog toga, što nije učinjena nikakva konkretna komparacija s drugim nalazištima. Nije zato ni čudo, da je datiranje proizvoljno, o čemu će kasnije biti riječi. Upotrebljena arheološka literatura, citirana na str. 144, oskudna je i nedovoljna za obradu takvog materijala.

Ne ulazeći ovdje u činjenične pojedinosti, poznate uglavnom danas već stručnim krugovima arheologa FNRJ, koje su uvjetovale te doista neuobičajene okolnosti, pod kojima je ovo istraživanje u Bijelom Brdu započeto u zimi 1948. i nastavljeno ljeti 1949. i u jesen iste godine, smatram potrebnim prije svega istaknuti nepravilnost, da antropolog samovlasno vodi specifično arheološka iskapanja nazivajući ih »ekshu-

macijama, pa i tada, kada je on u stanju provesti tehnički uzorno samo iskapanje, jer sam ne može dati potrebnu obradu arheološkog materijala, što se uostalom jasno razabire baš iz ovog izvještaja. Ivaniček je naime pokazao, da zna doduše iskopati nekropolu, ali da uza sve svoje, zacijelo temeljito, poznavanje antropologije nije dorastao točnoj interpretaciji iskopanog arheološkog materijala.

Uvedle te opisi terena i toka rada sadrže znatan broj korisnih podataka. Sama tehnika iskapanja temelji se na načelu t. zv. blokovske mreže, a bila je veoma pedantno sprovedena, istina, za naše donedavne prilike s nenobičajeno velikim aparatom tehničara i pomoćnog osoblja te pomoću veoma obilnih novčanih sredstava. Treba naglasiti da ova radna metoda iskapanja — u inozemstvu odavna uobičajena, ali kod nas po stanovitim pojedinostima izvedbe doista posve nova — pruža mogućnost velike preciznosti u radu i dokumentaciji. Međutim, točno ovako, kako je bila primijenjena s gotovo pretjeranim tehničkim postupcima za prilično jednostavnu terensku sliku nekropole uz dravski bajer u Bijelom Brđu, ta metoda daje doduše veoma efektne fotografije i tehničke snimke, ali one sve ne sadrže potpuni naučni ekvivalent za utrošeno vrijeme i novčani izdatak. Profili i plan nekropole, što su ih izradila dvojica tehničkih stručnjaka Antropološkog zavoda u Zagrebu, kojim rukovodi F. Ivaniček, s ucrtanim grobovima in situ predstavljaju izvrstan tehnički i naučan dokument, što treba naročito istaknuti kao uzoran rad. Ovi međutim obuhvataju samo zimska istraživanja, dok ista dokumentacija nedostaje za kasnije nastavljena istraživanja. Jedino je u opći plan situacije nekropole uneseno i ovo kasnije istraživanje sa svim okolnim brojnim sondama, a također i s ubikacijom one od ranije nauci poznate nekropole u ulici Venecija, a koju je naučno obradio u svoje vrijeme Brunšmid.* Ovom potonjem, inače pedantno radenom planu, može se prigovoriti, da grafički nije tako pregledan kao ostala dokumentacija, a nije ni objašnjen.

Obilni fotografski snimci su dobri, ali nisu uz izvještaj uvijek najsvetnije raspoređeni, dok crtež na str. 124 predstavlja zagonetku. Suviše su i arheologu nepojmljive t. zv. rekonstrukcije kulturno-antropoloških nalaza na prilozima tabli u boji, osim priloga III s koloriranim zrcima od staklene paste. Kako su ti predmeti već na tablama doneseni u fotografijama, ovakvo ponavljanje, bez naučne potrebe, usmjereno je samo na naivan efekat. Pri objavljivanju materijala sistematskog iskapanja bilo kakve nekropole nije naučno dopustivo reproduciranje predmeta u fotografiji bez podataka o broju groba, kojem pripada, kako je to Ivaniček ovdje u više mahova učinio, na pr. s noževima, naušnicama, narukvicama i dr.; naprotiv, keramiku je točno označio, a sjekire nedovoljno. Priložena tabela o tome ne daje nikakvih približih informacija, bez obzira na to, što ona sadrži samo 56 grobova, a Ivaniček navodi (str. 128), da je u svemu otkopano 66 grobova. Pitamo se, što se dogodilo

* Vidi Vjesnik hrv. arheol. dr. n. s. VII, 1905—4, str. 30—76. — Ivaniček je ubirao približno u navedenom planu starohrvatsku nekropolu iz ul. Venecija, i to na osnovi podataka Brunšmidovih (na sp. mj. str. 33), kao i na osnovi iskaza starijih stanovnika Bijelog Brda. Plan te nekropole Brunšmid nije objavio, jer su mu nedostajali podaci o položaju onih grobova, koje je bio iskopao Nuber, pa ga je smatrao nepotpunim (na sp. mj. str. 32). Danas je, međutim, ipak potrebno objelodaniti taj Brunšmidov originalni plan iz arhiva Arheološkog muzeja u Zagrebu; on će u znatnoj mjeri upotpuniti Ivaničekov, a predstavlja dragocjen dokument iz konca prošlog stoljeća, kada Brunšmid nije ni slutio, da će baš ova nekropola dati kasnije ime jednoj kulturi slavenske arheologije.

s onih 10 grobova, ako nisu možda izostavljeni iz tabele, koja je, čini se, u tiskari pobrkana. Grobni zapisnici, reproducirani na tab. IV. i V., mogu biti podesni i posve dovoljni za antropologa i liječnika, ali ne pružaju mogućnost arheologu, da u njih unese sve pojedinosti, koje su mu potrebne za kasniju obradu kulturnog materijala.

Naprijed navedena nepreglednost ovog izvještaja očituje se i u tome, što je autor propustio iznijeti u posebnom poglavlju iskapani arheološki materijal, te u tom poglavlju jasno ga specificirati, dok je svoj opis materijala vezao izravno za izvještaj o radovima ljetne kampanje. Način, kojim je arheološki materijal ovdje publiciran, usprkos kvalitetnoj tehničkoj dokumentaciji i dobrim fotografskim snimcima (Jakova Pavelića, fotografa Arheološkog muzeja u Zagrebu — što u izvještaju nije navedeno, kao ni to, da je on očistio i konzervirao sav iskapani arheološki materijal), rekao bih gotovo, da je nekako u duhu prošlog stoljeća, pa djeluje doista disparatno prema tolikim tehničkim finesama, kojima se radilo na samom terenu. Ne bih htio prešutjeti, da se ta disparatnost ne očituje u čitavom izvještaju, izuzimam terenska opažanja, pa Ivaničekovo savjesno diferenciranje nađenih ostataka tekstila i t. d.

Smatram za svoju dužnost, da kao bivši arheolog-promatrač na iskapanjima u siječnju 1948. u Bijelom Brdu ovdje s vidnog kuta arheologije korigiram barem najkrupnije propuste i nedostatke Ivaničekove interpretacije iskopanog arheološkog materijala i njegova datiranja nekropole. U vezi s nađenim bojnim sjekirama autor kaže: »Bojne sjekire s uskim sječivom najčešće se nailaze u ranom srednjem vijeku u Podunavlju kod nomadskih došljaka iz Azije« (str. 141). Bilo bi doista zanimljivo, da Ivaniček objavi točan dokaz za tu tvrdnju, koja bi korigirala ono, što su Niederle i Eisner dosad o tome ustanovili. Najnovija istraživanja o kovačkom obrtu u ranom srednjem vijeku kod Slavena dao je Eisner, kojeg Ivaniček i navodi. Vitke sjekire tipa poput ovih iz Bijelog Brda, kako sa šiljatim, tako i sa zaobljenim ušicama, starog su rimskog podrijetla, kaže Eisner, ima ih u Podunavlju, Pomoravlju i istočnoj Evropi, a također i u avarskoj oblasti, premda nisu nikakva svojina »nomadskih došljaka iz Azije«, već su ih rabili i Slaveni kao i Avari. Prema Eisneru su nomadskog podrijetla sasvim druge sjekire, i to one sa zaliscima (njem. Lappenbeil), kakove su i kasnolatenske; one se mogu pripisati Avarima uz ostale oblike oružja i konjske opreme. Ivaničekova tvrdnja, da će se nađenim oružjem i oruđem poslužiti pri datiranju (str. 141.) — što uostalom nije učinio — arheologu će biti teško prihvatljiva, jer ovaj materijal, kao često uopće željezo, ne može poslužiti za precizno datiranje zbog konzervativnosti oblika tih proizvoda. — Dajući inače točan opis oruđa, autor spominje vreteno (str. 136), kojeg tamo nema, jer je u Bijelom Brdu iskopan jedino pršljen s vretena. — Pri opisu nakita Ivaniček govori o lunuli (str. 138) kao nakitu, koji »također nalazimo davno prije kod Slavena u njihovoj pradomovini prije razdoblja ranog srednjeg vijeka«. Bilo bi dakako poželjno, da nam je autor dao i potanje podatke o tome, budući da glavni predstavnici slavenske arheologije, kao na pr. Niederle i Kostrzewski, smatraju, da je lunula antičnog i orijentalnog podrijetla; među slavenskim materijalom poznata je tek u ranom srednjem vijeku, i to u X. st. (Niederle), u Poljskoj na pr. u doba ranopjastovsko (950.—1102., Kostrzewski). U Panonskoj nizini lunula postaje tipična tek u doba bjelobrdske kulture X. i XI. stoljeća.

Iskopanu keramiku Ivaniček dijeli u tri grupe (str. 141) i smatra, da je prva »kulturni sediment iz prošlosti, u ovom slučaju elemenat materijalne kulture, čiji su tvorci bili nosioci rimske civilizacije« (str. 142), što je uglavnom točno. Trebalo bi

samo nadovezati, da je takva keramika češće ustanovljena u velikim avarsko-slavenkim nekropolama u Panonskoj nizini. Drugu i, treću grupu diferencira autor prema pojedinostima u načinu izrade i oblika, a i to nije krivo, ali ih on pripisuje različitim etničkim nosiocima, t. j. drugu grupu Slavenima, a treću Avarima. Na takvu podjelu mogla je Ivaničeka navesti jedino tvrdnja mađarskih arheologa o postojanju t. zv. nomadske keramike, koja mora biti zato »nomadska«, da ne bude slavenska. Pripisivanje mnogog arheološkog materijala iz toga vremena »kulturi stepa« pa »nomadima« i »Avarima« tipična je značajka protuslavenskog nastojanja nekolicine mađarskih arheologa. Borkovský, najbolji poznavalac rane slavenske keramike, tvrdi naprotiv, da Avari kao nomadi uopće nisu sami izrađivali keramiku. Sva keramika Ivaničekove druge i treće grupe zapravo je slavenska gradišna, a na osnovi najnovije Poulíkové kronologije, koja je još potpunija od Eisnerove, spadala bi otprilike u drugi, a manjim dijelom u prijelaz na treći i u treći stupanj. Međutim, ova keramika iz Bijelog Brda zahtijeva ipak još detaljnu arheološku obradu, i to na osnovi samih originalnih predmeta, jer fotografije nisu potpuno dovoljne, pogotovu zato, što na njima nisu označeni profili posuda. — Bilo bi još i drugih ispravaka — nije točna na pr. tvrdnja autorova, da Huni »nisu upotrebljavali stremen« (str. 141, 140), premda je arheološki potvrđen stremen u kovinskoj izradi tek kod Avara —, ali ovdje ću se ograničiti na iznesene konstatacije i prelazim na kritiku datiranja.

Poznato je, da svako naučno datiranje traži argumentaciju, ono je zapravo rezultat jednog, da ga tako nazovem, dokaznog postupka. Ivaniček u svojem »Zaključku« (str. 143) tvrdi: »Vrijeme, kada je ta nekropola bila u upotrebi, pripada prvoj polovici intervala VII. i VIII. stoljeća. Ovu konstataciju obrazlažemo nalazima keramičkih predmeta I. grupe i pogrebnim običajem, koji je svojstven Langobardima. Oba momenta predstavljaju za stanovništvo spomenutog intervala kulturne sedimente, prvi iz davnije, a drugi iz neposredne prošlosti, a to ukazuje na bližu vremensku povezanost za VII. vijek«. Nije logički posve jasno, što bi značile riječi: »pripada prvoj polovici intervala VII. i VIII. stoljeća«, ali je prema čitavom kontekstu očigledno, da autor ovu nekropolu želi svakako datirati u VII. st., što je nešto niže i ponovio. Pogrebni običaj, svojstven Langobardima, da katkad stavljaju mrtvaca u grob u sjedećem stavu i da ga u nekim slučajevima i dekapitiraju, uočio je prvi Eisner u velikoj nekropoli Dėvínská Nová Ves, ali taj pogrebni običaj, isti: Eisner, zadržao se u toku čitavog vremena trajanja keszthelyske kulture. (Napominjem, da se njome u arheologiji ranog srednjeg vijeka obilježuje vrijeme avarske vlasti u Podunavlju.) Kako nalazišta te kulture padaju do u prva tri desetljeća IX. st., u t. zv. postavarski period, nema prema tome prave osnove da s obzirom na tu pojavu datiramo nekropolu s dravskog bajera samo u VII. stoljeće. Arheološki nalazi ne pokazuju nikakvih tragova Langobarda, čije ostatke Ivaniček ovdje pretpostavlja (str. 143); bilo bi vjerojatnije očekivati ovdje ostatke Gepida, ali se po iskopanom materijalu ne mogu uočiti nikakvi gepidski tragovi.

Nadalje se Ivaniček u vezi sa svojim datiranjem poziva na keramiku svoje prve grupe, koja je radena po antičnoj tradiciji, te misli, da bi ona značila »vremensku blizinu« s antičkom i »bližu vremensku povezanost za VII. vijek« (str. 142, 143). Ova je argumentacija pogotovu neosnovana, jer točno takvu keramiku njegove prve grupe nalazimo u velikoj keszthelyskoj nekropoli Kiskőrös iz VIII. st., a poznaje je i srodna nekropola Győr i t. d. (Horváth). U IX. i X. st. nalazimo identičan oblik posude s drškom i lijevkom iz groba 18 i među t. zv. franačkom keramikom, koja se

vuče od karolinškog do u otonsko doba. Oblici provincijalno-rimske keramike po svojoj su tradiciji izraziti i dugotrajni ne samo u Panonskoj nizini, već i drugdje po Evropi, a u onim našim krajevima s područja bivše rimske provincije ta antična tradicija toliko je jaka, da ne traje samo tokom čitavog srednjeg vijeka, već se još i danas naročito odražava u oblicima našeg seljačkog lončarstva. Treba još dodati i etnografu dobro poznatu pojavu, da se hrvatski seljaci mjestimično gotovo do danas služe lončarskim pećima građenim po antičnom uzoru, što je već odavna objavio Gavazzi. Sve te činjenice najbolje dokazuju, da keramika, rađena poput Ivaničekove prve grupe, ne može biti nikakav kriterij za vrijeme, pogotovu u smislu njegovih gore citiranih navoda za VII. stoljeće.

Ivaniček naprotiv nije uočio, da bi se pojedine posude tipa rane slavenske gradišne keramike, iskopane iz grobova 5, 49, 52, 59, mogle prije uzeti za datiranje u vrijeme oko VII. st. (po Poulíkovej i Eisnerovoj kronologiji), da nisu u toj nekropoli iskopane posude razvijaijeg oblika i ukrasa sigurno nešto mlađe od navedenih. To je ona iz groba 37, a naročito posuda iz groba 29, koja već ide u srednji gradišni period, a taj ne može biti nikako više VII. stoljeće. Stariji oblici slavenskih posuda na našem terenu pojavili su se zajedno s mlađim posudama, a naša arheološka praksa je pokazala, da se tu radi o retardaciji keramičkih oblika. Tako na pr. ima među keramikom nekropole u Pljuju iz X. i XI. st. također ranijih oblika, još iz srednjega gradišnog perioda (Korošec), a posuda iz groba 5 jednaka je jednoj posudi s Najeve ciglane u Pančevu, s nalazišta datiranog u IX. stoljeće. Dakako da i nekropole imaju svoj raspon trajanja, a nemamo još ni definitivnu kronologiju slavenske keramike naših nalazišta, gdje su uočene već retardacije prema srednjoevropskoj kronologiji. Zato ni keramika t. zv. druge i treće grupe Ivaničekove ne može poslužiti za datiranje baš u VII. stoljeće.

Pored toga još nešto. Spomenuta posuda iz groba 5, koja ima već oznake srednjega gradišnog perioda (po Poulíku ili po Eisneru), nije mogla biti u VII. st. stavljena u grob, već vjerojatno u IX. st. ili najranije u vrijeme prijelaza iz VIII. u IX. stoljeće. Sravnimo li tu posudu s keramikom iz Kasnokeszthelyske nekropole u Velikoj Gorici, koju je objavio Hoffiller, opazit ćemo nesumnjivo užu srodnost s velikogoričkim, jer one padaju u isto vrijeme kao i naša iz groba 5. Velikogoričku nekropolu datira Karaman u vrijeme oko 800. To dokazuje i velikogorički jezičac od bronce, na kojemu specifičan ornamenat vitice ima već one prve stilske oznake degeneracije, značajne za posljednje desetljeće VIII. st. i za početak IX. st., kakve se susreću i na onim kasnim jezičcima iz Kiskörösa. — U vezi s time želim već sada upozoriti na to, da sam u jesen 1947. u Bijelom Brdu na strmini dravskog bajera, u površinski vidljivim tragovima jednoga groba, naišao na jedan brončani pozlaćeni jezičac, i to pri ponovnom rekognosciranju terena, na kojem smo dva dana prije toga, nas tri službenika Arheološkog muzeja u Zagrebu, otkrili nekropolu iskapanu 1948. Bilo je to točno na onom mjestu, gdje se niz strmu obalu nekava stare Drave bio odronio onaj grob, čiji je ostatak pri iskapanju u siječnju 1948. dobio broj 35. Nema sumnje, da je navedeni brončani jezičac pripadao tom djelomično odronjenom grobu. Jezičac je veoma karakterističan, a ukrašen je viticom stilski sličnom vitici s inače različitog velikogoričkog jezičca. Pored toga, ovaj jezičac predstavlja po svom stilu prelazan oblik od kasnijih jezičaca iz Kiskörösa k jezičcima iz nekropole Hoheberg (Diez), koja je sigurno datirana u IX. st., dakle u vrijeme zlatnog nalaza iz Brestovca. Ovaj jezičac bjelobrdskog bajera ima izravnih analogija i s Kiskörösom

i Hohenbergom, a nije još publicitan. (Pridržavam sebi pravo da to učinim u vezi s konačnom arheološkom obradom nekropole Bijelo Brdo-bajer u sklopu ostalih nalazišta keszthelyske kulture kod nas).

Teško je za arheologa shvatljiva apodiktična tvrdnja Ivaničekova: »Nedostatak ornamentiranih jezičaka i zaponaca s nastavcima tumačimo utjecajem Bizanta, koji se očituje kod svih nadenih ukrasnih predmeta« (str. 145). To nije posve točno, jer utjecaj Bizanta sigurno je uočljiv tek na naušnicama, koje su inače specifično keszthelyske po obliku i izradi, a nikako na atipičnoj narukvici; na zrcnima pak od staklene paste u najmanju je ruku sporan. Lunulu i solarni privjesak (groba 33) pripisuje Ivaniček navodno slavenskoj pradomovini (str. 138), a ova ipak nije Bizant, premda takvi privjesci potječu iz antike i iz Orijenta. Osebujne aplikacije kolutastog oblika iz grobova 10 i 49 nemaju izravne veze s Bizantom, iako slične oblike poznaje antika, koja ih je preuzela, čini se, iz nakita željeznog doba, možda od Kelta (Hunyady). Nestajanje specifičnih jezičaca, ukrašenih viticom i grifom, koji se za drugu polovicu VII. i za VIII. st. pripisuju prvenstveno Avarima, nije uzrok utjecaj Bizanta već opadanje avarske moći oko 800. u Panonskoj nizini, te u vezi s time degeneracija tog osebujnog stila. Kronološki razvoj jezičaca keszthelyske kulture danas je prilično jasan. Razlikuju se najprije ranokeszthelyski jezičci, koji su redovno od srebra, kao na pr. oni iz Čadavice, ponekad i bez stiliziranog ukrasa, kakav je na ovima, a idu u vrijeme od konca VI. st. do polovice VII. st., premda su u upotrebi i kasnije (na pr. u nekropoli Oskü u tri groba). Zatim dolaze spomenuti lijevani i tišteni jezičci, što idu u drugu polovicu VII. st. i traju tokom čitavog VIII. st., kad degeneriraju u stilu i dobivaju u IX. st. izgled kao oni iz Hohenberga i Brestovca, a gotovo uvijek su pozlaćeni ili zlatni. To su rezultati istraživanja mađarske arheologije, na osnovi opažanja vršenih na inventaru od barem 15.000 grobova u Panonskoj nizini, a te je u cijelosti prihvatilo i Eisner. Pozlata je, kako tvrdi Reinecke, ipak najčešća za kasni keszthelyski period. To sve moramo imati u vidu, kad pristupamo klasifikaciji jezičaca, koji pripadaju konjaničkom grobu 49; ti su jezičci od bronce pozlaćeni i bez ikakvih ukrasa. Po mojem mišljenju je najvjerojatnije, da takvi jezičci znače također degeneraciju i da ne bi mogli pripadati punom VIII. st., već prije pod konac VIII. st. ili u početak IX. st., kao i onaj neobjavljeni jezičac groba 33. U to vrijeme poslije uništenja drugog avarskog kaganata (između 791.—799.), nailazi se katkad još uvijek na konjaničke grobove, kao što su na pr. dva iz Najeve ciglane u Pančevu, ili oni u donjoj Austriji (Pittioni). Analogan oblik jezičcima groba 49 veoma je rijedak; našao sam jedan brončani bez pozlate u nekropoli Mártély (Hampel), koja će po svojem grobnom inventaru sigurno pripadati VIII., a ne VII. st., a drugi takav u nekropoli Horgos; stil VIII. st. vidi se na ostalim jezičcima ovih obiju nekropola. Konjanički grob 49 predstavlja inače po svojim značajkama još Avarina u funkciji, a mogao bi biti nešto kasniji od konjaničkog groba iz Zagreb—Kruha, koji je iz kraja VIII. stoljeća.

Ne bih se mogao složiti s Ivaničekovom tvrdnjom, da se položaj iskapane nekropole odnosno naselja (ovo je po svoj prilici nestalo u Dravi), nalazio na samoj periferiji prema državno-političkom i kulturnom centru Avara (str. 143). Ovaj je bio, čini se, ipak negdje između Dunava i Tise, iako su Avari držali čitav zapad Panonije potpuno u svojoj vlasti. Treba se podsjetiti samo na to, da su posljednji ratovi, što ih je vodila vojska Franaka i panonsko-hrvatski knez Vojnomir, bili vođeni baš u tom smjeru (795. i 796.), te je tada slomljena kičma avarskoj prevlasti

u Podunavlju. Doduše >...javlja se još po gdjekoji osamljeni ustanak nekih avarskih skupina (797., 798., 799., 802.)«, kaže historičar Šišić. Prema tome ušće Drave u Dunav nije bilo na periferiji dohvata avarske vlasti, a kao arheološki dokaz svjedoče lijepi, uglavnom neobjavljeni jezičci VIII. st. iz susjednog Dalja te objavljeni jezičci iz Vojke u Srijemu (Mano-Zisi), da i ne govorim o krasnim jezičcima iz Pančeva. Veoma bogati nalazi jezičaca ustanovljeni su pogotovu u Bačkoj.

Na osnovi svega ovoga, što je izneseno, tvrdim, da se Ivaničekov dokazni postupak, kojim on pokušava datirati nekropolu bjelobrdske bajera u VII. st., ne može održati, budući da ga pobija arheološka dokumentacija, pa se njegovo datiranje mora otkloniti. Ova nekropola ide ipak, prema svemu, u početak IX. st. ili u vrijeme prijelaza iz VIII. u IX. stoljeće.

Ovim recima nisu dotaknuta sva pitanja, tako na pr. značajan i veoma rijedak nalaz frule-dvojnice, odnosno sviraljke od ždralove kosti iz groba 16 iskapano u zimi 1948., koja predstavlja četvrti primjerak s keszthelyskog lokaliteta iz Panonske nizine, na što sam već upozorio na str. 232. Ljetopisa 55. Ivaniček govori također ukratko o toj sviraljci, ali je pri navođenju analogija iz Poljske zaboravio spomenuti, da među tim muzičkim instrumentima nema dvojnica. Frula i pištaljki ima naime veći broj s više staropoljskih nalazišta, tako na pr.: Biskupin (u sloju VII.-IX. st.), Gnjezno (VIII. st.), Poznanj (XI.-XII. st.) i t. d. — Nedavno su M. Marković i Z. Marković u »Muzičkoj reviji« II, 1 (str. 36—41) objavili članak o toj bjelobrdske sviraljci, za koju tvrde, uz ostalo, da su njome »otkrili slavensko porijeklo naših dvojnih sviraljki« (str. 41), dok Ivaniček još tvrdi o njoj »da je i to kulturno dobro pripadalo Avarima« (str. 145). Koliko mi je u sjećanju sa samoga terena, čini mi se, da je lubanja kostura groba 16, kod kojeg je nađena dvojnica, imala nordidno obilježje, što ipak kao neantropolog ne bih htio kategorički tvrditi. Inače je nordidni tip signifikantan za Slavene tog vremena, na što je upozorio i Ivaniček (str. 143). Svaki onaj, tko pročita pažljivo Ivaničekov izvještaj o Bijelom Brdu u cijelosti, a zatim članak u »Muzičkoj reviji«, morat će se zapitati, kako je moguće, da se u potonjoj navodi kao datiranje te nekropole ne samo VII. st., već također i IX. st. (str. 36). O iskapanju u Bijelom Brdu citiraju autori jedino Ivaničekov izvještaj, u kojemu nigdje nema riječi o datiranju u IX. stoljeće, ali se ono, kao i podatak na pr. još (str. 36) o keszthelyskoj kulturi nalaze u mojem necitiranom izvještaju (Ljetopis 55, str. 237).

Na kraju još nešto: prethodni izvještaj o zimskom iskapanju u Bijelom Brdu 1948., što sam ga predao u ožujku te godine Jugoslavenskoj akademiji, štampan je također u Ljetopisu 55, str. 23—238. Nije shvatljivo, zašto redaktor taj izvještaj nije htio štampati neposredno iza Ivaničekova, kao što je to učinio na pr. sa Suićevim i Oštrićevim izvještajima o iskapanjima u Zadru u istom Ljetopisu, i kako je to uopće uobičajeno u svijetu pri objavljivanju izvještaja o radovima na jednom te istom nalazištu. K svome prethodnom izvještaju — sastavljenom doduše silom prilika samo na osnovi mojih bilježaka s terena, zbog meni nepristupačnog arheološkog materijala nakon provedenog iskapanja — želio bih ovdje primijetiti, da ljetna kampanja iskapanja nije donijela takav novi arheološki materijal, koji bi nužno mijenjao moje stanovište o datiranju te nekropole u IX. stoljeće. Jedino je od većeg značaja pojava konjaničkog groba, prema kojemu valja nekropolu ipak datirati u početak IX. st., a moguće i na prijelaz iz VIII. u IX. stoljeće. Upozorio bih naposljetku još na jedan značajan rezultat tih ljetnih istraživanja, a to je, da je Ivaniček sondirajući uspio

ustanoviti (str. 128), da nekropola Bijelo Brdo-bajer nije povezana s odavna poznatom nekropolom Bijelo Brdo — ul. Venecija. Apstrahiramo li od tamošnjih brončano-dobnih i halštatskih ranijih nalaza te ostataka latenske keramike, ustanovljene 1948. u Bijelom Brdu, mogla bi se sa stanovišta ranosrednjovjekovne arheologije nekropola uz dravski bajer nazvati »Bijelo Brdo I«, a nekropola iz ulice Venecija »Bijelo Brdo II«. Nekropolu s dravskog bajera valja dakle još arheološki ispitati, jer, premda će teško biti moguće odrediti definitivno njezinu donju i gornju vremensku među, ipak iskopani kulturni materijal zaslužuje takvu arheološku obradu, na osnovi koje bi se ona mogla staviti u okvir ostalih nalazišta keszfhelyske kulture u našim krajevima. — Pripominjem, da naučna dokumentacija za svu ovdje doneseno konstatacije i opaske nije namjerno citirana, i to iz istih razloga,* zbog kojih nije citirana ni u mojem navedenom prethodnom izvještaju u Ljetopisu, t. j. dok čitavu istraženu nekropolu ne obradi arheolog.

Zdenko Vinski

GODIŠNJAK

ISTORISKOG DRUŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE I.

SARAJEVO 1949. i II. 1950.

Rad na izučavanju bosanske historije je, »nemajući svog posebnog naučnog organa, ostao neorganizovan, nepovezan, rastrgan i fragmentaran, a članci i rasprave rastureni po raznim časopisima, periodičnim zbornicima i ostaloj štampi što je znatno otežavalo izučavanje naše prošlosti« (iz predgovora redakcije). Pokretanje ovog novog historijskog časopisa ima za cilj da ukloni nedostatke, koji su smetali sistematsko izučavanje historije naroda Bosne i Hercegovine. On zauzima posebno mjesto među ostalim historijskim časopisima u Bosni i Hercegovini. Još 1889. počeo je u Sarajevu izlaziti *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* kao muzejski organ, »u kojem će se z nauččki proučavati i opisivati svaka struka, koja je zastupljena u muzeju, zarad svestranog upoznavanja zemlje i naroda«. Glasnik ima nesumnjivih zasluga za razvoj naše historijske nauke, ali kao muzejski organ postaje danas preuzak za širi naučni zahvat u cjelokupnu našu prošlost. Pored njega počeo je 1949. izlaziti *Istorisko-pravni zbornik* kao organ *Opšteg seminara za istoriju države i prava* na Pravnom fakultetu u Sarajevu. Časopis objavljuje rezultate istraživanja »iz oblasti istorije države i prava«, kao i historijskih zbivanja, koji su u neposrednoj vezi s tom historijom.

* Na taj oprez ponukao me je članak stud. med. B. Briškog, laboranta Antropološkog zavoda, objavljen, prije Ljetopisa 55, u časopisu »Medicinar« IV, 2—3, 1949/1950. gdje se na str. 33 opet navode oni isti podaci o datiranju u IX. st. i o atribuciji keszfhelyskoj kulturi, pa je moguće, da su oba Markovića crpili te podatke i iz tog članka. Antropološki zavod, raspolože, dakle, ad libitum u javnosti s rezultatima mojeg nigdje necitiranog arheološkog izvještaja, ne vodeći računa o autorskom pravu arheologa na njegov rukopis, koji nije bio naslovljen Antropološkom zavodu već Jugoslavenskoj akademiji.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IV

1951

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKA KNJIGA“ / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIDAK

I Z D A J E
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B